

ЙОРДАН ЙОВКОВ - „СЕРАФИМ”

(анализ)

Проявленията на доброта и щедрост в човешкия живот и милосърдието към нуждаещите се даряват тиха радост от единението с всичко съществуващо. В материалния свят на хората, отразен в разказа „Серафим” на Йордан Йовков, милостта и състраданието намират изява чрез образа на главния герой, който успява да помага на Енѐо да открие у себе си потулениите пластове на душата, изпълнени с обич и добросърдечност, да тръгне по пътя на самопознанието, който ще му разкрие неподозирани страни на човешката същност. Първото определение, с което Серафим е въведен в текста, е „чудноват”. Странностите му в облеклото в развитието на повествованието ще се повтарят на различни смислови нива – необичайното в поведението, мисленето и чувстването ще провокира недоумение, ще оттласне процес на преосмисляне, на саморазкритие и себеизява, който ще промени Енѐо. Името характеризира личността, отделя я от множеството, но в началото на повествованието е назован само Енѐо, а странният непознат е представен само с описание на външността, той е просто един човек с необикновен вид.

Серафим идва в селото ненадейно, така, както не е известно, така, както не е известно нито времето на явяването на ангелите. И пристигането му не предизвиква шумно оживление, защото хората не го очакват, нито пък той е в състояние да промени с нещо ежедневието им, тъй като не притежава пари, власт и влияние. Когато се материализират във видимия свят, ангелите вестяват, че ще се случи чудо. Събитията в разказа поясняват, че идването на Серафим в селото е знак на чудото на неочакваната среща с действителните проявления на милосърдието и състраданието, което изживява Енѐо. Същевременно пояснението, че: *„Всяка година, а понякога през година и през две, той се явява по тия места по Гергьовден или по Димитровден...”*, става разбираемо в контекста на случващото се. Серафим е готов да припомни на хората позабравените морални ценности, но те не са готови да го разберат и да се променят. Трябва да се случи нещо по различно, за да може да се оттласне процесът на преображението. Идвайки в селото, Серафим отива на площада, средоточие на човешките пътища, публично място. Този, който няма при кого да отиде, отива при всички. Известно е вниманието, с което Йовков се е отнасял към детайлите в своите произведения. Освен подбора на името на героя – Серафим, названието на висш чин в ангелската йерархия, загатващо на скромността на скромния човек, и цветът на излинялото, овехтялото и покрито с крёпки палто – син, отвеждат асоциативно мисълта към небесните селения.

Странната смесица на облеклото на Серафим е показател за изключението на героя, който не попада в установения модел. Именно необичайното става предмет на разказа. На прёв поглед то е свързано с начина на препитание, с постёпката му с Павлина, но по същественото е, че той съумява без друго вмешателство и назидание да помогне на един човек да преоткрие истински значимото и

стойностното в живота, да му покаже пътя, водещ към доброто, истината и справедливостта. Серафим е сам, без семейство, не споменава нищо за роднини. Това го освобождава от грижи, сменя отговорности от раменете му, но от друга страна, така всички хора му стават близки и не се чувства самотен. Когато разказа за кафеджията за себе си, той споменава, че е пазел керемидите на един керемидчия. Човекът, който няма дом, не притежава собственост и му е непозната страстта за умножаване на богатството, както става ясно по късно. Той може само да охранява само чуждото имане, да пази керемидите за домовете на другите хора. От думите му се разкрива вътрешен свят с рядко срещани духовни измерения – той изпитва радост от чуждия успех, от добрия берекет, задоволство от напредъка на останалите. Удивително е, че липсва завистта, озлоблението от бедността, в която живее, не се сравнява с другите хора. Леката работа, в която е в състояние да върши, е ниско платена и той не може да взема много пари, но героят се труди, по-скоро защото не е редно да живее в безделие, да се пропиляват безценно дните, отредени от съдбата всекиму. Работата осмисля неговия делник, но не е свързана с печалба. Противоположна е позицията, която заема по отношение на парите на Еньо. Като човек, който се занимава с търговия, той не може да си позволи да ги приеме само като средство. За него те са преди всичко цел. Оттам идва страха за опазването им, безпокойствието и грижата за тяхното умножение, болезненото съмнение, че са недостатъчни, че не може да им се случи. Еньо е лишен от свободата на действие, за разлика от Серафим, защото е избран да се подчини на властта на парите. Така се оказва, че човекът, който работи за друг и има господар, е по-свободен от онзи, който се труди за себе си, защото господар на Еньо са парите.

Пришълецът започва да се храни изрично упоменава, че *„режете по малко с една костурка от хляба си и сладко-сладко дъвчеше сухите зальци“*. Въпреки оскъдицата, в която живее, героят е обладан от вътрешно спокойствие и радост, защото съвестта не го терзае заради сторени злини. Умереността в желанията води до съществуване, в което се развива вътрешната култура и духовни ценности постепенно изместват меркантилните страсти. Добротата извира от неговото сърце и се отразява в словото, делата и жестовите – Серафим се бори да помръдне, за да не попречи на врабчетата да вземат трохите хляб. Кроткият човек изпитва обич към всичко съществуващо, усеща единението си с обкръжаващия го свят и това се превръща в неизчерпаем източник на сила.

Когато Павлина влиза в кафенето и започва да разказва на кръстника си за своя недоимък, Еньо я прекъсва. Думите му са косвено напомняне, че и той не е останал незасегнат от нещастията и трябва да подскажат на Павлина, че не може да и помогне, но остава нечуто. Вгълбена в собствената си мъка, жената не му обръща внимание. Тя знае, че Еньо има пари, че според традиционните разбирания кръстникът е този, който трябва да помага при нужда, а и няма към кого друго да се обърне за помощ. Чувайки молбата на жената, той категорично отказва. В раздражението си започва да крещи. Еньо е гневен, защото Павлина го поставя пред избор. Героят трябва да реши да ли да се подчини на закона на дедите, Възникнал в стародавни времена, и да изпълни своя дълг, или да се погрижи преди всичко за собствения си интерес – той е наясно, че заради своята бедност Павлина едва ли ще успее да му върне взетото. Така, както съвместява работата в кафенето с друга на полето (под керемидите е наслагано сено), така и в съзнанието на Еньо съществуват паралелно патриархални схващания за поведение и отгласи от новите времена, свързани с отчуждението, егоизма и

користността. Павлина заплаква от безсилие, мъката я притиска в мрежата на отчаянието и тя остава в кафенето, а ядосаният Еньо излиза навън.

Серафим подрежда камъните пред къщата на кафеджията, после почиства пред входа. Той внася порядък в неживата природа, като по-късно ще помогне за постигане на хармонията и душевното равновесие на човека, ще покаже на Еньо как да подреди в душата си важните и маловажните неща. Вечерта, когато трябва да си подготви леглото, Серафим избира да спи на мегдана. Защитеното и уютно пространство на кафенето крие опасност. Там може да влезе друг човек, който да го ограби. Насред мегдана, който е общото пространство на всички, е пред погледите на хората, нищо не може да го предпази, но и никой не би посмял да посегне към парите му.

На сутринта, когато се срещат, Еньо с изненада се вглежда в човека, който е помогнал на непозната за него жена. Кафеджията не е спонтанна натура, действаща под напора на инстинктите. Подобно поведение едва ли би му осигурило успех в търговските си дела. Еньо се разгневява, когато Павлина му иска пари, защото желанието и го сварва неподготвен. Той не обмислил постъпките си, не е преценил ситуацията и своята реакция и възприема покъртителното, но настойчиво желание на жената като принудителен натиск върху волята си. Затова и отговорът му е толкова категоричен и изпълнен с неприязън. Еньо не носи злина в сърцето си. Добронамереното му отношение към Серафим го доказва, но той е преди всичко човек на рационалните постъпки, а не емоционално подвластна личност. Защо кръстникът решава да помогне на своята роднина, след като категорично е отказал да и даде пари? През нощта, останал сам с мислите си, Еньо е осъзнал своята отговорност и човешкия си дълг пред Павлина. Имал е време да преосмисли случилото се през деня и да направи своя избор. Едва ли думите на чудноватия странник: *„Да ми духа сега, че като умра, няма да ми духа, няма да ми вей...“*, са провокирали в съзнанието му страх и размисъл за отговорността пред Страшния съд в отвъдното. Серафим не е казал или направил нищо, което да подтикне Еньо да преосмисли поведението си. Като прагматичен, земен човек, кафеджията реалистично преценява ситуациите и хората, но се оказва, че е пропуснал нещо важно. Помощта трябва да се даде, когато ти я поискат, а не когато си готов за нея. Парите на Павлина дава не този, който може, а този който иска. Един беден човек му показва, че по-важно от парите е добротворството, състраданието и загрижеността за нуждаещия се. Забравено между коловозите на времето, доброто е за всички и на всички. Извън подреденото житейско пространство един външно неугледен човек, нито селянин, нито гражданин (с тези определения се универсализира посланието), тихо и без шумно дава пример за подражание. Странно, неприемливо и необичайно за Еньо е отношението, което Серафим има към парите, лекотата, с която решава да се раздели с тях, безгрижието, което изпълва дните му. Той действително живее според наставленията, които Иисус Христос дава на учениците си: *„... не се грижете за душата си, какво да яде, ни за тялото, какво да облечете: душата струва повече от храната, и тялото - от облеклото.“* (Евангелие от Лука, глава 12, стих 22,23). В установения, регламентиран свят на кафеджията няма място за волната необвързаност и спонтанните решения, дошли от сърцето. Битието му е осигурено, но осъзнава че не е по-щастлив от бедния Серафим. Чудото, което се случва в живота на Еньо, не е свързано с промяната на героя, решил се да даде исканите пари, а с докосването до първо истините на християнското учение, осъществени в живота на един беден човек. Чудото е свързано с факта, че проявленията на висшата нравственост Еньо вижда в делата на човек, гледан със снизхождение от околните, намиращ се твърде далеч от идеала за подражание. В очите на хората Серафим е неуспял, нереализирал се човек, който дори няма покрив

над главата си. Заради пиянството на младини, бедността, слабата физика, заради странната си външност той не може да впечатли онези, които среща по пътя си, и затова най-често го съпътства добродушната ирония в думите и реакциите на заобикалящите го. Еньо става готов да даде материалната си подкрепа, воден от чувството за дълг, от необходимостта да се спазят нравствените повели на рода, мислейки и за мълчаливия урок на съселяните си, когато разберат за постъпката му, а Серафим му показва, че всички хора трябва да се уважават и на всички хора трябва да се помага, че не бива личния користен интерес да предопределя човешкото поведение.

За Серафим парите не са цел. Той не бърза да му ги върнат и не се страхува за тях, защото е чужд на лихварската страст, а и не желае да се възползва от нещо, от което друг има по голяма необходимост. Чудноватият странник прави повече от Еньо не само защото дава на непознатата жена пари, докато кафеджията трябва да помогне на своята близка, но и защото дава всичките си пари, а кръстникът трябва да отдели от своите. Сигурност в живота му дава не материалното притежание, а убеждението, че човек не е сам и не може да бъде изоставен в беда. Не толкова щедростта не бедняка (все пак кръстникът е търговец и количеството на парите не е без значение), колкото осъзнатата решимост да се подчини на Божията воля и да приеме смирено случващото му се, да прави добро, без да чака отплата, слисват Еньо и кафеджията безмълвно прехапва устни, смаят от измеренията на всеотдайността. Посланията на Спасителя са претворени в живота на окаяния бедняк: „...и правете добро и на заем давайте, без да очаквате нещо; и ще ви бъде наградата голяма, и ще бъдете синове на Всевишния;“ (Евангелие от Лука, глава 6, стих 24). Повествователят не идеализира своя герой и вметва забележката, че на младини Серафим не е бил чужд на увлечението към алкохола. Но тази земна слабост по-скоро го приближава до типизирания образ на част от светците, поддали се на различни изкушения по време на младостта си и преминали по късно през катарзиса на покаянието. Не случайно в християнската етика се приема, че по-достоеен в очите на Бога е грешникът, който изповяда греха си и се разкае, отколкото онзи, който никога не е грешил. Йовков премълчава причините, довели героя до поврат в житейския му избор. По-важно е да се разбере, че по пътя към доброто има място за всекиго. Когато утихнат вихрите на страстите и амбициите, във времето на преоценка и равностметка на стореното, човек е свободен да последва зова на сърцето си да чуе гласа на съвестта си и никога не е късно за покаяние и за промяна.

Несгодите по пътя си героят приема, без да роптае, защото е сигурен в правотата на избора, който е направил - да тръгне по пътя на добротата, себераздаването, милосърдието. Серафим е странник в света на хората, външен човек в битието на селото, но успява да пробуди в душата на Еньо забравените християнски добродетели. Със смирение и търпение показва на хората, който среща по пътя си, как да достигнат хармония в своя живот.

Не само грандиозни, изпълнени с размах дела, а и делничното, обикновеното може да намери изява проявлението на изключителното. Извънмерното, случило се в отношенията между една жена и двама мъже в разказа на Йордан Йовков „Серафим“, се оценява така от позицията на широко разпространеното схващане за отношенията между непознати, но то е естествено от гледна точка на християнския морал.